

світоглядних установок, етично обґрунтованого вибору життєдіяльності, що виражається в ефективному входженні до тієї або іншої соціальної і професійної групи, до сфери певної трудової діяльності.

Професійне самовизначення розглядається як усвідомлення особистістю своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів, особистих якостей, співвіднесення їх з вимогами певної професії, на основі чого здійснюється постановка цілей та їх реалізація у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К. : Наук. думка, 1988. – 144 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с.
3. Краснорядцева О.М. Проблемы профессионального становления личности в процессе повышения квалификации / О.М. Краснорядцева // Сибирский психологический журнал. – 2002. – Вып. 14.
4. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д.А. Леонтьев, Е.В. Шелобанова // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 57–65.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 2009.
6. Немов Р.С. Основы психологического консультирования : учеб. для студ. педвузов / Р.С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 394 с.
7. Пряжников Н.С. Личностное самоопределение в преклонном возрасте / Н.С. Пряжников // Мир психологии. – 1999. – №2. – С. 111–123.
8. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
9. Чистякова С.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление / С.Н. Чистякова, Н.Н. Захаров. – М. : Педагогика, 1987. – 157 с.
10. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А. Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 95 с.

УДК 159.923.2-057.875

СУБ'ЄКТНО-ВЧИНКОВИЙ ВИМІР ПРОЦЕСУ ДОСЯГНЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

О.А. Лукасевич

*кандидат психологічних наук, викладач кафедри практичної психології
Запорізького національного університету*

Статтю присвячено вивченню психологічних критеріїв оцінки особистісної зрілості студентської молоді, апеляція до яких обумовлена необхідністю визначення структурних компонентів зрілості особистості. У статті здійснено спробу концептуального та емпіричного обґрунтування нового підходу до визначення сутності поняття «особистісна зрілість» з позиції суб'єктно-вчинкової парадигми.

Ключові слова: особистісна зрілість, вчинок, суб'єкт вчинку, компоненти особистісної зрілості, критерії особистісної зрілості, тип особистісної зрілості.

Статья посвящена изучению психологических критериев оценки личностной зрелости студенческой молодежи, апелляция к которым обусловлена необходимостью определения структурных компонентов зрелости личности. В статье сделана попытка концептуального и эмпирического обоснования нового подхода к определению сущности понятия «личностная зрелость» с позиции субъектно-поступковой парадигмы.

Ключевые слова: личностная зрелость, поступок, субъект поступка, компоненты личностной зрелости, критерии личностной зрелости, тип личностной зрелости.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах демократичних перетворень суспільства, переоцінки всієї системи цінностей актуалізуються проблеми, пов'язані з формуванням всебічно розвиненої, високоморальної особистості, яка усвідомлює смисл свого життя, впевнена у можливості його реалізації, здатна адекватно сприймати зміни, що відбуваються у суспільстві і проявляти суто людську здатність до творення світу і себе в цьому світі.

Сучасний стан українського суспільства спонукає по-новому поглянути на проблеми виховання громадянина, формування інтелектуального і творчого потенціалу особистості у вищому навчальному закладі. Саме у студентському середовищі молоді люди оволодівають стійкими життєвими орієнтирами, необхідними для повноцінної соціальної взаємодії у різних сферах діяльності, формують особистісну готовність до самостійного прийняття рішень у ситуації вибору, відповідальність за власні вчинки.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що протягом останнього часу у вітчизняній психологічній науці зростає зацікавленість у поглибленому теоретичному осмисленні та емпіричному дослідженні проблеми особистісної зрілості студентської молоді [5; 9; 10]. Продовжують розвиватися традиції психологічного дослідження особистості, започатковані працями Б.Г. Ананьєва, В.В. Давидова, С.Д. Максименка, А.В. Петровського, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна [3; 8; 9], а також працями представників різних напрямків зарубіжної психології – Ш. Бюлер, А. Маслоу, З. Фрейда, Г. Олпорта, Ф. Перлса та ін. [7; 9].

Важливою обставиною, що посилює актуальність дослідження особистісної зрілості, є необхідність визначення психологічних критеріїв її оцінки, якими повинні керуватися навчальні заклади і система освіти загалом, створюючи умови для перетворення людини з об'єкта зовнішніх виховних впливів на автентичного суб'єкта життєдіяльності та саморозвитку.

Мега статті полягає у концептуальній та емпіричній експлікації суб'єктно-вчинкової моделі оцінки особистісної зрілості студентської молоді.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

На основі аналізу основних теоретичних підходів до розуміння змісту особистісної зрілості та її критеріїв підкреслено важливість використання суб'єктно-вчинкової парадигми, що акцентує увагу як на індивідуальній, так і соціальній детермінації психічного розвитку людини.

Спираючись на концептуальні положення суб'єктно-вчинкової парадигми, особистісна зрілість визначена як найвища ступінь розвитку певних інтенцій та потенцій, здібностей та властивостей особистості, зумовлених об'єктивними критеріями, що пропонуються соціумом в історично-культурному контексті.

Розглядаючи вчинок як унікальний спосіб сутнісної самореалізації людини як соціальної істоти і суб'єктність як із середини детерміновану спонтанійну активність творення індивідом власної психіки і себе як її суб'єкта, розроблено структуру та проаналізовано основні характеристики й ознаки особистісної зрілості.

Сутнісними ознаками особистісної зрілості визначено здатність людини орієнтуватися в ситуації життєдіяльності, свідомо ставити життєві цілі, знаходити та обирати необхідні засоби їх досягнення, відповідально приймати рішення, послідовно їх виконувати, критично оцінювати результати і закріплювати їх в індивідуальному досвіді. Встановлено, що кожна з наведених здатностей як психічне новоутворення включається у розвиток на певному етапі онтогенезу. Генетична послідовність включення у розвиток окремих здатностей складає сукупно функціональну структуру суб'єкта психічної діяльності. Відтак, особистісна зрілість постає як показник відповідності психічного рівня розвитку особистості відповідній онтогенетичній нормі. Досягнення особистісної зрілості як цілісного психологічного утворення можливе за умови трансформації генетичної структури розвитку окремих психічних здатностей у їх функціональну структуру.

Грунтуючись на змістовному аналізі досліджуваного явища, побудовано психологічну модель особистісної зрілості, що представлена сукупністю таких компонентів: ситуація, постановка мети, вибір засобів, прийняття рішення, виконання дії, рефлексія, закріплення досвіду (рис. 1).

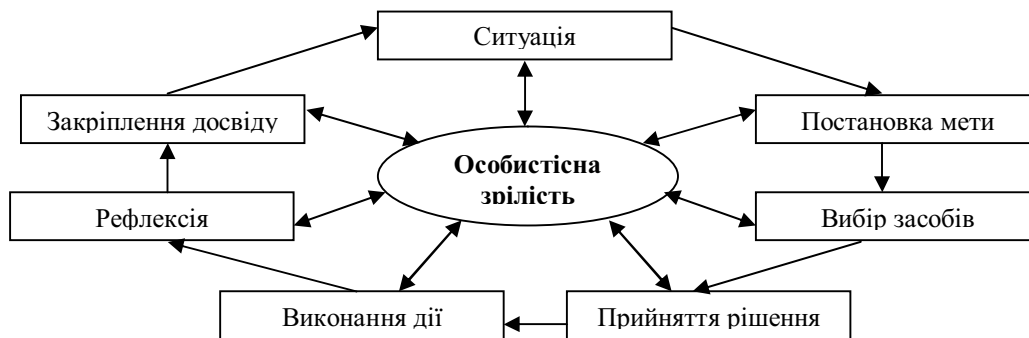

Рис. 1. Психологічна модель особистісної зрілості людини

На основі концептуалізації розробленої структурної моделі сформульовано положення про те, що особистісна зрілість характеризується психологічною спроможністю, спрямованістю і внутрішньою готовністю людини до вчинку, що передбачає наявність відповідних здатностей до орієнтації у ситуації, постановки мети, вибору засобів, прийняття рішення, виконання дії, рефлексії та закріплення досвіду.

Виходячи з побудованої психологічної моделі особистісної зрілості, запропоновано й обґрунтовано концепцію емпіричного вивчення особливостей процесу досягнення особистісної зрілості на прикладі студентів вищих навчальних закладів.

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Програма емпіричного дослідження реалізовувалась у два етапи: проведення констатувального експерименту (аналіз та інтерпретація результатів), побудова типології особистісної зрілості.

Дослідницька робота відбувалася на базі Запорізького національного університету впродовж 2007–2008 років. Контингент досліджуваних склали студенти першого-п'ятого курсів різних факультетів загальною кількістю 421 особа.

В основу дослідження покладено припущення про те, що процес досягнення особистісної зрілості детермінований рівнем готовності суб'єкта до прояву вчинкової активності.

Діагностичним інструментарієм дослідження компонентів особистісної зрілості студентів виступили: «Мотиваційний тест Хекхаузена» [6] та методика «Життєвий вибір» [1] для отримання інформації щодо ситуативної компоненти; методика «Мета-Засіб-Результат» [6] для дослідження таких компонентів структури особистісної зрілості, як постановка цілі, вибір засобів, прийняття рішення, виконання дії та оцінка результату; «Тест смисложиттєвих орієнтацій» [2] для вивчення рівня насиченості життя і задоволеності самореалізацією як основних показників здатності до інтеграції набутого у досвіді;

«Методика визначення типів психологічних механізмів самоконструювання суб'єкта» [4] для визначення типу суб'єктності досліджуваних студентів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

За результатами першого етапу емпіричного дослідження визначено психологічні характеристики основних компонентів особистісної зрілості респондентів.

З'ясовано, що у переважній більшості студентів (82%) *життєва ситуація* характеризується позитивними та конструктивними тенденціями, тобто у більшості випадків студенти сприймають ситуацію як сприятливу для прояву вчинкової активності. Встановлено, що більшість респондентів (89%) здатні позитивно оцінити ситуацію, усвідомлюючи та враховуючи власні потреби і можливі варіанти її розвитку. 18% студентів продемонстрували низький рівень сенситивності щодо оцінки ситуації життєдіяльності, наявність егоцентричних, а також стереотипних цільових настановлень, пов'язаних із задоволенням фізіологічних потреб та миттєвих уподобань.

Високий рівень насиченості життя подіями у 14% студентів пояснює їх здатність впливати на своє життя, рефлексувати власну життєву позицію, здатність здійснювати вибір оптимального способу вирішення ситуації як зрілої особистості, усвідомлюючи та переживаючи зміст ситуації, її можливі наслідки.

Як свідчать отримані емпіричні дані, переважна більшість студентів (87%) ставить перед собою нестійкі та не завжди обґрунтовані *цілі*. Відчуваючи в окремих випадках ускладнення при виборі та формулюванні цілей, вони легко використовують підказку ззовні, демонструють готовність прийняти «мету» від інших. Майже половина студентів (46%) вважають себе вільними при *виборі засобів* та внутрішньо впевненими щодо правильності *прийнятого рішення*; вони чітко усвідомлюють власні можливості, здатні оцінити рівень відповідності обраних засобів поставленій меті та своєчасно вносити необхідні корективи. Третина досліджуваних студентів (35,8%) спроможні *діяти* як автономні, вільні люди, що орієнтуються на вищі цінності. Більшість студентів (52 %) схильні *переоцінювати результати* своєї діяльності, проявляючи ригідність та надмірну критичність як при оцінюванні власних результатів, так і при оцінюванні поведінки інших людей. 36 % студентської молоді, як правило, адекватно, критично й осмислено оцінюють результати своєї діяльності.

Встановлено, що в юнацькому віці найбільшого значення (37% досліджуваних) набувають продуктивність життя, самооцінка прожитого та його осмисленість. Високим виявився показник за шкалою внутрішнього локусу контролю Я (39%). Це свідчить про те, що ця категорія студентів оцінює себе як сильних особистостей, здатних побудувати своє життя відповідно до власних цілей. Виявили упевненість в тому, що людині дано контролювати свою активність, вільно і легко приймати рішення та втілювати їх у життя лише 9 % студентів.

Показники нижче від норми виявлено у 7% юнаків, що свідчить про незадоволеність власним життям та спрямованість студентів у майбутнє або, навпаки, редукцію до минулого, як наслідок – невіра студентів у можливість контролювати події власного життя, впевненість у тому, що «свобода ілюзорна» і немає сенсу планувати майбутнє.

При з'ясуванні індивідуального характеру змісту, засобів, ціннісних та смислових ознак вчинкової активності визначено ступінь узгодженості між рівнем розвитку окремого компонента і відповідного суб'єктного механізму самоконструювання за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена. Виявлено зв'язок між постановкою мети, вибором засобів і суб'єктним механізмом самоідентифікації ($r=0,25$ при $p<0,001$), прийняттям рішення і суб'єктним механізмом самосхвалення ($r=0,13$ при $p<0,001$), виконанням дій і суб'єктним механізмом самоформування ($r=0,39$ при $p<0,001$), оцінкою дій, рефлексією і суб'єктним механізмом самооцінювання ($r=0,27$ при $p<0,001$). Підтверджено, що процес досягнення студентами особистісної зрілості, зокрема переживання вчинкової ситуації, зумовлений характерними особливостями функціонування основних механізмів суб'єктної активності.

Оперуючи даними емпіричного дослідження та використовуючи сучасні методи статистичного аналізу, побудовано типологію особистісної зрілості, яка демонструє залежність характеру особистісного розвитку від особливостей розвитку вчинкового потенціалу особистості.

Зокрема, на підставі вчинкової моделі особистісної зрілості проведено дихотомічну типологізацію варіантів досягнення особистісної зрілості, типотворювальними ознаками для якої слугували сім дихотомічних критеріїв, що відповідали критеріям (компонентам моделі) оцінки особистісної зрілості.

Для підтвердження побудованої дихотомічної типології даними емпіричного дослідження спочатку, на основі результатів кластерного аналізу, методом розрахунку евклідової відстані між показниками та об'єктами дослідження, виділено сім груп студентів, що характеризуються індивідуально-специфічним способом здійснення вчинку та типом суб'єктності.

З метою вивчення індивідуальних особливостей вчинювання кожної виділеної групи студентів масив діагностичних даних був підданий факторному аналізу, процедура якого складалася з чотирьох основних стадій: обчислення кореляційної матриці для всіх змінних, вилучення факторів, обертання факторів з метою створення спрощеної структури та власне інтерпретацію факторів. У результаті факторизації і подальшого обертання було виділено сім факторів, що пояснюють 66,42 % дисперсії. Внесок кожного фактора в загальну дисперсію відображений на *рис. 2*.

Результати інтерпретації виділених факторів показали, що кожний фактор виступає в якості домінуючої детермінанти при формуванні відповідного особистісного типу: «індивідуальні цінності» (+ 0,57), «суб'єктні цінності» (+ 0,75), «кількість виборів» (+ 0,69), «результат» (- 0,41) – складають ситуативно-зорієнтований тип особистісної зрілості; «адаптаційні цінності» (+ 0,96) та «кількість виборів» (+ 0,63) – характеризують цілеспрямовано-наполегливий тип особистісної зрілості; «засіб» (+ 0,69) і «само презентація» (- 0,73) – розкривають ініціативний тип особистісної зрілості; «само опредметнення» (+ 0,81), «самооцінювання» (+ 0,61) та «відповідальність» (- 0,49) – визначають рішучо-впевнений тип особистісної зрілості; «само формування» (+ 0,57) та «ситуація» (- 0,72) – характеризують виконавчо-відповідальний тип особистісної зрілості; «самосхвалення» (+ 0,76) – складає рефлексивний тип особистісної зрілості; «ситуація» (+ 0,87), «процес» (+ 0,89), «мета в житті» (+ 0,86), «результативність життя» (+ 0,87), «локус контролю життя» (+ 0,91), «локус контролю Я» (+ 0,89), «творчість» (+ 0,59) – визначають особистісно-зрілий тип.

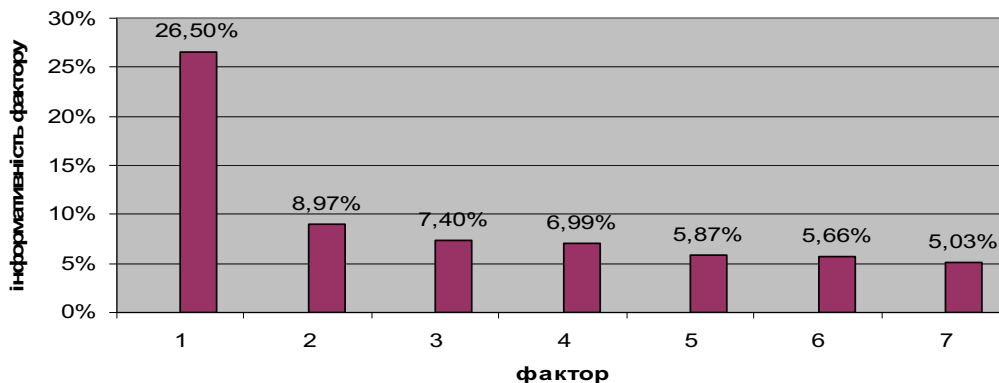

Рис. 2. Інформативність отриманих факторів як домінуючих детермінант формування особистісних типів

Отже, інтерпретація отриманих емпіричних даних дала змогу виділити такі типи особистісної зрілості студентів:

- ситуативно-зорієнтований тип (характеризується здатністю людини перетворити звичайну життєву ситуацію на ситуацію вчинкового рівня);
- цілеспрямовано-наполегливий (характеризується здатністю особистості до самостійного цілепокладання, що передбачає правильну оцінку суб'єктом домінуючих потреб, інтересів і пов'язаних із ними цілей, субординацію цілей між собою);
- ініціативний (характеризується здатністю особистості враховувати реальні можливості, ресурси, власні сили, необхідні для досягнення поставленої мети);
- рішучо-впевнений (характеризується здатністю упевнено приймати рішення щодо переходу від намірів до практичних дій);
- виконавчо-відповідальний (характеризується здатністю особистості виконувати прийняті рішення);
- рефлексивний (характеризується здатністю особистості адекватно і самокритично оцінювати результати виконаних дій);
- особистісно-зрілий тип (характеризується високим рівнем розвитку усіх компонентів вчинкової активності особистості, здатністю і готовністю до здійснення вчинку).

ВИСНОВКИ

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми особистісну зрілість визначено як психологічну спроможність і внутрішню готовність і здатність суб'єкта до прояву вчинкової активності, що має свої особливості на різних етапах онтогенезу. Крім того, спираючись на теоретичні розробки в дослідженні структури вчинку, поняття «особистісної зрілості» розглянуто як структурне і динамічне утворення, що включає такі компоненти: ситуація, мотивація, вибір засобів, прийняття рішень, виконавська активність, рефлексивне оцінювання, формування індивідуального досвіду.

2. Представлено загальну модель оцінювання особистісної зрілості, основними критеріями якої є здатність особистості орієнтуватися у проблемах, пов'язаних з визначенням ситуації життєдіяльності, своїх життєвих цілей, засобів їх досягнення, рішень, які необхідно прийняти, того, що потрібно виконати, з оцінкою своїх можливостей і здобутків, а також набутого досвіду і перспектив подальшого особистісного розвитку.

3. Проведене емпіричне дослідження показало, що проблемним для більшості студентів є не процес прийняття рішення щодо змісту актуальної ситуації, не реалізація прийнятого рішення через

продукування результату вчинкової активності, а саме боротьба мотивів, визначення справді «вчинкової» мети і післядієва рефлексія вчинкової активності. Враховуючи основні показники вчинковості, констатовано наявність семи базових типів, що відповідають етапам особистісного розвитку: ситуативно-зорієнтований, цілеспрямовано-наполегливий, ініціативний, рішучо-впевнений, виконавчо-відповідальний, рефлексивний і, як узагальнюючий, – тип особистісно-зрілої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Л.С. Биографическое интервью «Жизненный выбор» / Л.С. Кравченко // Life-line и другие методы исследования жизненного пути / [общ. ред. А. А. Кроника]. – М. : Прогресс-Культура, 1993. – С. 74–82.
2. Леонтьев Д.А. Тест смысловых ориентаций / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
3. Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В.О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – 360 с.
4. Маричева А.В. Типология психологических механизмов самоконституирования субъекта : дисс... канд. психол. наук : 19.00.01 / Анастасия Викторовна Маричева; [Таврический национальный ун-т им. В. И. Вернадского]. – Одесса : [б. и.], 2005. – 200 с.
5. Потапчук Л.В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. на здобуття вченого ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 ; захищена 14.06.2001 / Л. В. Потапчук. – Луцьк : [б. в.], 2001. – 219 с.
6. Практическая психология образования / под ред. И. В. Дубровиной. – СПб., 2004. – 592 с.
7. Реан А.А. Психология личности в трудах зарубежных психологов : хрестоматия / А.А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 316 с.
8. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб. / В.В. Рибалка – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
9. Феномен и категория зрелости в психологии / [отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко]. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2007. – 223 с.
10. Штепа О.С. Проприум зрілої особистості / О.С. Штепа // Практ. психологія та соц. робота. – 2004. – № 2. – С. 26–35.

УДК 616.89-008.47:159.96

ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Н.О. Мальнева

*здобувач кафедри практичної психології
Харківського національного педагогічного університету*

У статті проаналізовано наукові підходи до розуміння психологічного здоров'я особистості в різних психологічних школах, визначено основні ознаки психологічного здоров'я, описано його критерії та рівні. Встановлено, що цей феномен є найважливішою умовою самодостатності особистості як наслідок внутрішніх усвідомлених орієнтирів, до яких належать багато внутрішньоособистісних структур, які потребують подальшого ретельного теоретико-емпіричного опрацювання.

Ключові слова: психологічне здоров'я, ознаки психологічного здоров'я, критерії психологічного здоров'я.

В статті обоснована актуальність изучения явления психологического здоровья дошкольников. Проанализированы подходы к пониманию психологического здоровья личности в различных психологических школах, определены основные признаки психологического здоровья, описаны его критерии и обозначены уровни психологического здоровья. Установлено, что данный феномен является важным условием самодостаточности личности как следствие внутренних осознанных ориентиров, к которым относится множество внутрилличесных структур, требующих дальнейшего тщательного теоретико-эмпирического исследования.

Ключевые слова: психологическое здоровье, развитие личности.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом у психології накопичилася значна кількість різноманітного матеріалу, який дозволяє розширити уявлення про специфіку факторів, що впливають на розвиток особистості. В той же час, як у науці, так і у практиці, недостатньо повно представлений той аспект, який стосується превентивної психології розвитку. Найбільш повно та глибоко попередження негативних шляхів розвитку особистості пов'язане з рівнем її психологічного здоров'я. *Психологічне здоров'я* – поняття, поки що досить нове для сучасної вітчизняної психології, але актуальність та своєчасність звернення до нього у теоретичних та практичних аспектах підтверджується напрямками, які є спорідненими для цієї дефініції, а саме пошуком та визначенням об'єктивних критеріїв та умов психологічної безпеки особистості, глибоким та повним дослідженням різноманітних станів та динаміки психологічної захищеності тощо.

У психології останніх років зустрічаються спроби ідентифікувати поняття психологічного здоров'я та психологічного благополуччя, під яким розглядають системну якість людини, набуту нею в процесі життєдіяльності на підставі психофізіологічної збереженості функцій [2; 5; 7; 11; 17; 22–23]. Ця якість проявляється у суб'єкта у переживанні змістовної наповненості та цінності життя в цілому як засобу досягнення внутрішніх, соціально-орієнтованих цілей та виступає головною умовою реалізації потенціальних життєвих можливостей та здібностей. Багато авторів ототожнюють психологічне здоров'я з локусом відповідальності та припускають, що саме інтернальний контроль є показником психологічного здоров'я та в якості стійкої, універсальної властивості суб'єкта визначає його загальну спрямованість [7, 16–17]. Інші дослідники розглядають психологічне здоров'я через призму адаптованості особистості, її адаптаційні стратегії [1; 6; 11; 13; 24–25]. Відповідно, до провідних характеристик психологічного здоров'я відносять пристосованість до соціального та психологічного оточення, нормальність як успішність конкретної особистості, стресостійкість та стабільність людини в процесі активної взаємодії з навколишнім